

Precuvântare

Traducerea de față a fost făcută după ediția lui K. Kehrbach (Leipzig, Ph. Reclam jun.), care dă textul primei ediții din 1790 (A), adăugând toate îndreptările de text ale edițiilor din 1793 (B) și 1799 (C). Noi am notat numai modificările ce ni s-au părut mai importante.

Traducerea franceză a lui J. Gibelin (Paris, J. Vrin, 1928), precum și partea tradusă în românește de I. Gherincea (apărută sub titlul *Analitica Frumosului*, Galați, 1927, și care merge până la §-ul 22), le-am consultat la revizuirea textului nostru.

Asupra traducerilor românești din operele lui Kant ne orientează D. Cr. Amzăr într-un studiu premergător traducerii *Criticii rațiunii practice* făcută de domnia sa împreună cu Raul Vișan (București, 1934, Ed. Institutului Social Român). De atunci, a mai apărut traducerea tratatului kantian *Despre forma și principiile lumii sensibile și ale celei inteligibile*, de Constantin Noica (București, 1936).

Cu traducerea de față a *Criticii puterii de judecare*, sistemul filosofic kantian, cuprins în cele trei critici ale sale, intră în întregime în stăpânire românească.

Traducerile își au, se înțelege, rostul și însemnătatea lor pentru studiul filosofiei. Ele înlesnesc și celor ce nu cunosc limbi străine să studieze mai temeinic operele filosofilor, și ele mai ajută la formarea terminologiei filosofice. Mai mare însemnătate, însă, suntem dispuși a da lucrărilor care deschid drumul spre înțelegerea operelor filosofice. Aceste lucrări, abia deșteptând interesul pentru problemele filosofiei și creând atmosferă prielnică pentru dezvoltarea și înaintarea gândirii filosofice, fac ca traducerile să dea roade depline.

Pentru înțelegerea filosofiei kantiene și rodirea ei în câmpul filosofiei românești, cartea lui Ion Petrovici, *Viața și opera lui Kant* (București, Casa Școalelor, 1936), a contribuit nemăsurat mai mult decât ar putea face toate traducerile. Cartea e închinată lui C. Rădulescu-Motru, cel dintâi român care a clădit o concepție filosofică personală, pe idealismul kantian, și care, adăugim noi în această legătură, prin scrierile sale și activitatea sa a reușit să dea filosofiei rolul ce i se cuvine în viața spirituală a unei națiuni.

Și, dacă în 1930, a apărut traducerea *Criticii rațiunii pure*, iar acum cea a *Criticii puterii de judecare*, mulțumirile traducătorului și ale elitei intelectuale românești se cuvin aduse acestor doi filosofi români, ale căror merite în deștelenirea ogorului filosofiei românești trebuie prețuite și recunoscute în plină măsură.

TRAIAN BRĂILEANU

Introducerea traducătorului

I

În cele ce urmează vom căuta să statornicim mai ales¹ locul pe care îl are *Critica puterii de judecare* în sistemul kantian și vom cerceta deci legătura ei cu celelalte două critici, cea a rațiunii pure și cea a rațiunii practice.

Critica rațiunii pure (1781) este, fără îndoială, opera principală și fundamentală a lui Kant și în care se dezvăluie în plină lumină geniul marelui filosof. Este, înainte de toate, o operă *critică*, îndreptată împotriva dogmatismului, atât al celui raționalist (Leibniz-Wolf), cât și al celui empirist (Locke-Hume). Folosul ei, deci, este mai cu seamă *negativ*, mărginind, în cunoaștere, întrebuițarea rațiunii (deși mijlocit) la câmpul sensibilității; dar, acest folos devine *pozitiv*, deoarece limitarea rațiunii în funcția ei teoretică asigură, pe de o parte, științei toată certitudinea ce o poate da puterea noastră de cunoaștere, iar, pe de altă parte, lasă drum deschis pentru întrebuițarea ei practică autonomă dincolo de hotarele sensibilității. În felul acesta, *Critica rațiunii pure* enunță și principiile de temelie ale unei noi filosofii morale.

Rezultatele pozitive dobândite în aceste două direcții Kant le dezghioacă din coaja în care sunt învăluite în *Critica rațiunii pure*, dându-le o formulare mai strânsă în două tratate separate: *Prolegomene la orice metafizică vii-*

¹ Note biografice și bibliografice se găsesc în aproape toate celelalte traduceri apărute până acum, iar cartea „Viața și opera lui Kant” a lui D. Petrovici lămurește desăvârșit atât locul pe care îl ocupă filosofia lui Kant în istoria filosofiei, cât și sâmburele de adevăr etern cuprins în acest sistem.

toare ce se va putea înfățișa ca știință (1783) și *Întemeierea metafizicii moravurilor* (1785). Aceste două tratate mai aveau menirea de a înlătura unele nedumeriri care își găsiseră expresia în diferitele recenzii privind *Critica rațiunii pure* și de a înlesni înțelegerea problemelor expuse în opera principală.

Se vede însă că în cursul acestor lucrări și împins de dorința de a da sistemului său o structură mai unitară, Kant a conceput ideea unui tratat special care să dea concepției sale etice o fundamentare pe un plan mai larg și mai metodic. Astfel apare, în 1788, *Critica rațiunii practice*. Ea e croită după planul *Criticii rațiunii pure*, adică tot *critică* a aceleiași rațiuni pure, dar de astă dată nu în întrebuintarea ei teoretică, ci în întrebuintarea ei practică. Așa, de fapt, titlurile celor două critici ar trebui să fie: *Critica rațiunii pure teoretice* și *Critica rațiunii pure practice*.

Cam în același timp când Kant făuri planul *Criticii rațiunii practice* germină și ideea unei noi lucrări care avea să cuprindă o *Critică a gustului*. Meditarea asupra *Criticii gustului* și asupra drumului spre dezlegarea problemelor ei l-au determinat pe Kant să-și lărgescă sfera de cercetare făcând să intre critica gustului ca parte a unui tratat menit să lege *Critica rațiunii practice* de *Critica rațiunii pure*. Acest tratat apare, în 1790, sub titlul *Critica puterii de judecare*.

Întrucât între domeniul rațiunii teoretice și cel al rațiunii practice Kant trăsesse hotar de netrecut, lumea sensibilă și cea inteligibilă păreau despărțite pe vecie. Dar nu numai atât. Omul el însuși rămăsese atârnat în gol și era nevoit a-și schimba neîncetat înfățișarea, devenind când fenomen aparținând lumii sensibile, când *noumen* făcând parte din cea inteligibilă. *Critica puterii de judecare* vine acum să îi fixeze omului un domiciliu liniștit, într-o lume care, deși supusă cauzalității mecanice a naturii, se acordă totuși cu tendințele morale ale omului, înfățișându-se și ca o ordine potrivită scopurilor urmărite de voința umană după legile cauzalității ei proprii.

Dar legarea fără contradicții a celor două lumi nu e așa de ușoară cum ar părea la prima vedere. Kant a trebuit să-și desfășoare toată măiestria de logician spre a evita poticniri în tăierea drumului de legătură.

Pentru înțelegerea și prețuirea filosofiei kantiene studiul *Criticii puterii de judecare* este, credem, de cea mai mare însemnătate și cu drept cuvânt unii filosofi, între care în primul rând Bruno Bauch, susțin că această operă cuprinde cheia întregului sistem kantian. Într-adevăr, toată critica îndrepta-

tă împotriva lui Kant și toate sistemele pornite a reforma filosofia kantiană nu țin îndeajuns seama de *Critica puterii de judecare*. Așa, unul dintre cei mai adânci filosofi ai Franței, Charles Renouvier, izbit de despărțirea celor două lumi, cum se înfățișează în *Critica rațiunii pure*, nu vede altă ieșire din acest pretins impas al filosofiei decât prin întoarcerea la o „nouă monadologie”, în care însă monada trebuia coborâtă din lumea inteligibilă în cea sensibilă.

„Prin determinismul universal și absolut al fenomenelor, Kant slăbește, zice Renouvier, partea propriilor sale teorii care privește practica; el tăgăduiește cu tărie libertatea în lumea fenomenală. Și, totuși, libertatea este, o declară dânsul, condiția posibilității moralei datoriei, care este chiar a sa!”

„Filosofia lui Kant, mai zice Renouvier, este în mare parte întoarsă spre zdruncinarea principiului persoanei. Ea înjosește la o realitate *empirică*, puțin deosebită de o iluzie, tot ce este fenomen, și prin urmare, și persoana adevărată, ale cărei moduri sunt toate fenomenale și relative¹.”

Dar cine n-a auzit spunându-se că tocmai Kant este întemeietorul și cel mai strălucit reprezentant al filosofiei personalității!

Nu zicem însă că Renouvier greșește sau că nu l-a înțeles sau că nu l-a studiat îndeajuns pe Kant. Încercarea sa de a ataca problema personalității din altă latură și cu alte mijloace de investigație a dat roade îmbucurătoare. Dar nu mai puțin suntem în stare să afirmăm că, la urmă, contradicțiile ce crezuse a le fi descoperit la Kant și a le fi înlăturat prin doctrina neocriticistă, se ridică amenințătoare zguduind încrederea sa în posibilitatea desăvârșirii personalității. Filosofia morală a lui Renouvier e întunecată, la sfârșit, de umbrele pesimismului.

La Kant, tocmai prin faptul că persoana adevărată e considerată scoasă de sub constrângerea legilor naturii, rămâne cel puțin nădejdea unei înaintări a omenirii spre moralitate, nădejde întemeiată și pe o interpretare a naturii ca o ordine ce nu se opune străduințelor morale ale omului.

Această interpretare (*Beurteilung*) nu explicare a naturii o găsim în *Critica puterii de judecare* și lumea fenomenală ni se înfățișează nu ca o iluzie, ci ca expresie reală a lumii inteligibile. Din această interpretare noi înțelegem, deși nu cunoaștem, cum caracterul fenomenal (sensibil) al persoanei este manifestarea caracterului ei inteligibil (suprasensibil).

¹ Charles Renouvier, *Le Personnalisme*, Paris, 1926, p. VII.

II

Să vedem însă, mai întâi, ce considerații l-au împins pe Kant să părăsească drumul bătătorit al filosofiei tradiționale.

Problema fundamentală a filosofiei este veșnic aceeași și poate fi prinsă în întrebarea: ce este *substanța*? Adică: ce este ceea ce rămâne în afară de orice schimbare? Dacă simțurile înșală, nicio judecată întemeiată pe datele simțurilor nu dă cheazășie de adevăr. Când sofistii puseră la îndoială posibilitatea unui adevăr obiectiv, adică valabil pentru toți oamenii, admitând numai un adevăr subiectiv, toată încrederea în existența unei ordine universale fu adânc zguduită, întrucât existența unui principiu rațional al cosmosului părea îndoelnică. Socrate căută să înlătore scepticismul moral izvorât din acest subiectivism. El descoperi în rațiunea umană un temei mai sigur de cunoaștere de cum sunt simțurile, iar Platon îi redobândi rațiunii, logosului, rangul de principiu al ordinii cosmice. În rațiunea individuală se manifestă rațiunea universală; lumea simțurilor nu este decât o copie ștearsă a lumii gândite (inteligibile), o imagine obscură a ceea ce este adevăr veșnic și realitate neschimbată.

Astfel fu proclamată rațiunea facultate de cunoaștere superioară, neatârnată de simțuri. Filosofarea ar avea chiar menirea, zic raționaliștii, să împiedice simțurile de a tulbura activitatea rațiunii, să înlătore influența simțurilor asupra rațiunii. Prin puterea rațiunii, omul e în stare să pătrundă până la *idei*, la imaginea clară a realității adevărate.

Pe temeliile raționalismului se sprijină sistemele *metafizice* de la Platon până la Plotin, iar doctrina creștină recepționează această filosofie pentru a-și construi o *teologie*, o știință în stare să demonstreze existența lui Dumnezeu, nemurirea sufletului și libertatea voinței.

Dar scepticismul se ține mereu pe urmele raționalismului hărțuindu-l neîncetat. De la nominalismul medieval duce drum direct spre empirismul, pozitivismul, fenomenalismul și solipsismul timpurilor nouă. Această istorie a filosofiei e plină de peripeții, de lupte, biruințe și înfrângeri. Nu putem intra în amănunte, ci vom aminti doar războaiele cele mai însemnate.

Mai întâi, buna înțelegere între filosofie și teologie (mai bine zis între filosofi și teologi) fu tulburată, filosofii refuzând să mai accepte „adevărurile revelate”. Ceea ce nu se poate demonstra prin rațiune, spun ei, trebuie scos

din filosofie: căci filosofia e știință, adică cunoaștere rațională prin demonstrație. Matematica își câștigă din nou prestigiul de prototip al științei raționale și Descartes întărește, cu mijloace noi, poziția matematicii. Natura e considerată ca o ordine *calculabilă*, ca o ordine creată de o zeitățe care raționează și procedează după regulile matematicii; ea este un mecanism, și toate fapțurile ei sunt mecanisme. Chiar afectele omenești sunt supuse legilor matematiche. Dacă lui Descartes și lui Spinoza știința matematică universală li se părea a fi geometria, cei de mai târziu prinseră natura în formulele mecanicii raționale. Punctele, liniile, planurile, corpurile începură să se miște după reguli lipsite de excepții. Geometria statică se preface în geometrie dinamică, figurile geometrice devin expresii ale unor forțe în acțiune. Punctul geometric devine centru de energie, a cărei intensitate e exprimată prin „masă”. Natura ni se înfățișează ca un mecanism desăvârșit, ea poate fi reconstruită prin calcule matematice; existența ei reală e un fapt *a posteriori*, care nu poate decât să confirme cunoașterea ce ne-o dobândim despre ea *a priori* prin rațiune. Adevărurile raționale, adică matematice, sunt evidente (sau deduse din premise evidente); ele izvorăsc nemijlocit din rațiune și se impun oricărei minți cu necesitate.

Rațiunea se încumetă a demonstra orice adevăr din *ideile ei clare*, așa, de pildă, existența lui Dumnezeu și nemurirea sufletului. Descartes scrie, în 1641, o carte cu titlul: *Meditații asupra primei filosofii unde se demonstrează existența lui Dumnezeu și nemurirea sufletului*¹.

O idee clară despre ceva implică, după concepția raționalistă, existența reală a ceea ce reprezintă ideea. Așa dobândim adevăruri metafizice *a priori*, și judecățile de acest fel sunt *judecăți sintetice a priori*. „A priori” înseamnă: independent de orice experiență și înainte de orice experiență (termenul de „înainte”, înțeles ca prioritate logică).

Avem deci două feluri de adevăruri *a priori* (= raționale pure): cele *matematice* și cele *metafizice*. De această cunoaștere rațională *a priori* se deosebește cunoașterea *a posteriori*, cunoașterea prin experiență. Izvorul acestei cunoașteri nu este rațiunea, ci sensibilitatea (simțurile).

John Locke (1632-1704) a susținut că experiența prin simțuri este singurul izvor de cunoaștere. Fără datele simțurilor, nu am fi în stare să enunțăm o

¹ Traducere în română de Constantin Noica, București, 1937.

judecată, deoarece intelectul nostru nu ar putea intra în funcțiune din lipsă de conținut. Totuși, experiența aceasta nu ne împiedică, ci chiar ne înlesnește să cunoaștem realitatea în sine (independentă de subiect), dacă ne dăm silința să distingem bine, când simțurile ne înfățișează lucrurile, calitățile care aparțin chiar obiectelor de cele ce nu sunt decât moduri ale percepției noastre sensibile. Rezultatul dobândit de Locke se acoperă cel puțin în parte cu teoria raționalistă. Anume, și experiența sensibilă ne face să cunoaștem *substanța* prin însușirea întinderii, percepută de noi, dar totuși aparținând ei. Așadar, substanța (= *lucrul în sine*) se poate cunoaște *a posteriori* (prin experiență). Dar e lămurit că aici nu poate fi vorba decât de substanța materială. A doua substanță a lui Descartes, sufletul, rămâne la Locke problemă nedezlegată. Berkeley (1685-1753), reprezentant al teologiei, căutând să oprească alunecarea filosofiei, pornită pe drumul empirismului, spre materialism, încearcă să distrugă substanța materială și să demonstreze exclusivă realitate a substanței spirituale.

În această stare deznădăjduită a filosofiei intervine David Hume (1711-1776). *Lucrul în sine*, zice el, fie că e conceput ca substanță materială sau spirituală, nu poate fi cunoscut în niciun fel, nici *a priori*, nici *a posteriori*, nici prin rațiune, nici prin simțuri; noi nu avem decât o experiență sensibilă, fenomenală. Toate ideile (reprezentările) își au originea în percepția prin simțuri, în impresii. Rămân însă neatinse adevărurile matematice, deoarece ele nu ne dau nicio cunoaștere despre ceea ce există, ci numai despre relațiile logic-necesare între idei.

Rezultatele la care ajunge Hume pot fi prinse în următoarele propoziții:

1. Există o singură ordine accesibilă cunoașterii noastre, cea a ideilor (reprezentărilor) noastre. Știința despre această ordine este matematica.

2. Orice metafizică este imposibilă, deoarece ordinea lucrurilor în sine e necunoscută.

3. Experiența nu ne înfățișează decât o succesiune de fenomene, fără să putem desprinde o lege necesară a acestei succesiuni. Ceea ce numim „nex causal” nu se întemeiază decât pe observația unei regularități în seria faptelor succesive. Ne obișnuim a aștepta ivirea unui fenomen A după un alt fenomen B, dacă asta s-a întâmplat adeseori, și numim, în acest caz, fenomenul A cauză a fenomenului B. S-ar putea ca această succesiune regulată să fie întemeiată pe un nex causal între lucrurile în sine, dar nu putem cunoaște nici lucrurile în sine nici relațiile între ele.

Cuprins

Precuvântare	5
Introducerea traducătorului	7
CRITICA PUTERII DE JUDECARE.....	39
Prefață.....	41
Introducere.....	45
I. Despre împărțirea filosofiei.....	45
II. Despre domeniul filosofiei în general.....	47
III. Despre critica puterii de judecare considerată ca mijloc de legare a celor două părți ale filosofiei într-un întreg.....	50
IV. Despre puterea de judecare considerată ca facultate legatoare <i>a priori</i>	52
V. Principiul finalității formale a naturii este un principiu transcendental al puterii de judecare.....	54
VI. Despre unirea sentimentului plăcerii cu conceptul finalității naturii	59
VII. Despre reprezentarea estetică a finalității naturii	61
VIII. Despre reprezentarea logică a finalității naturii.....	64
IX. Despre legarea legislațiilor intelectului și rațiunii prin puterea de judecare.....	66
PARTEA ÎNTÂI	
Critica puterii de judecare estetică	71
<i>Secțiunea întâi</i>	
Analitica puterii de judecare estetică	73

<i>Cartea întâi</i>	
Analitica frumosului.....	73
<i>Cartea a doua</i>	
Analitica sublimului	109
<i>Secțiunea a doua</i>	
Dialectica puterii de judecare estetică.....	193
PARTEA A DOUA	
Critica puterii de judecare teleologică	211
<i>Secțiunea întâi</i>	
Analitica puterii de judecare teleologică	215
<i>Secțiunea a doua</i>	
Dialectica puterii de judecare teleologică.....	234
<i>Anexă</i>	
Metodologia puterii de judecare teleologică.....	260